

195

ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗ

“ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ,, ΕΝΑ ΕΥΕΤΗΡΙΚΟ ΕΘΙΜΟ ΤΗΣ ΘΡΑΚΗΣ*

Στην Κατερίνα Κακούρη τιμητικά

Από τα πολλά νεοελληνικά δρώμενα θά παρουσιάσω ένα αρκετά χαρακτηριστικό, που με τη βαθιά λατρευτική - μαγική σημασία του αποτελεί και ένα από τα πιο σημαντικά θέματα της λαϊκής μας λατρείας.

Πρόκειται για τον *Καλόγερο* (ή: *Κούκουτο*, *Χούχουτο*, *Κιόκμπεη*, *Πιτερά*, *Σταχτιά* κ. ά.), ευετηρικό έθιμο της Θράκης, που γίνεται την Τυρινή Δευτέρα.

Η πρώτη, σύντομη, περιγραφή οφείλεται στον Α. Χουρμουζιάδη, ο οποίος το 1873 στον γνωστό λόγο του «*Περί των Αναστεναρίων και άλλων τινών παραδόξων έθιμων και προλήψεων*» μίλησε σύντομα και για τον «Χούχουτο» ή «Κούκερο» του Κωστή.

Το 1888 με τον έντυπωσιακό τίτλο «*Οι Καλόγεροι και η λατρεία του Διονύσου εν Θράκη*» δημοσιεύτηκε στην «*Εβδομάδα*» έκτενης περιγραφή του Γ. Βιζυηνού για το έθιμο, όπως γινόταν στον Άγιο Γεώργιο, γειτονικό με την πατρίδα του ποιητή χωριό.

Η περιγραφή και οι συσχετισμοί του Βιζυηνού με την αρχαιότητα κίνησαν την προσοχή και το ενδιαφέρον των ξένων. Έτσι το 1906 ο Άγγλος αρχαιολόγος και έλληνιστής R. Dawkins έκαμε, σταλμένος από την Ανθρωπολογική Έταιρεία του Λονδίνου, σχετική αυτοψία στα χωριά της Βιζύης, η αυτοψία δέ αυτή όχι μόνο έπεισε για την ακρίβεια της περιγραφής του Βιζυηνού, αλλά και οδήγησε σε πιο τολμηρούς συσχετισμούς με την αρχαιότητα. Έλληνες και ξένοι χαρακτήρησαν από τότε το έθιμο επιβίωμα δρώμενου της αρχαίας Διονυσιακής λατρείας στη Θράκη.

Σήμερα είναι γνωστές πολλές παραλλαγές του έθιμου, από περιοχές της Θράκης πάντοτε, πολλές δέ είναι και οι μελέτες γύρω απ' αυτό.

* Ομιλία υπό τύπον ανακοινώσεως, στη Ζάκυνθο στις 14 Αυγούστου 1976, στο Συμπόσιο που οργάνωσε η «Γ' Διεθνής Συνάντηση Μεσαιωνικού και Λαϊκού Θεάτρου». Θέμα του Συμποσίου την ημέρα αυτή ήταν τα «Δρώμενα», τα μαγικοθρησκευτικά δραματοποιημένα θεάματα. Ακολούθησε προβολή κινηματογραφικής ταινίας μου από την τέλεση του έθιμου το 1965 στην Αγία Ελένη Σεργών. Η προβολή επαναλήφτηκε δημόσια το βράδυ της ίδιας ημέρας στην Πλατεία Σολωμού.

Ἡ δική μου ἀναφορὰ θὰ στραφεῖ βασικὰ στὸν «Καλόγερο» ποὺ γίνεται σήμερα στὴν Ἁγία Ἐλένη Σερρών ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ἐγκατεστημένους θρακιῶτες πρόσφυγες, κυρίως ἀπὸ τὴν περιφέρεια τοῦ Κωστῆ —εἶναι οἱ ἴδιοι θρακιῶτες ποὺ συντηροῦν τὸ γνωστὸ καὶ πολυσυζητημένο ἔθιμο τῶν Ἀναστεναρίων—, ὅπως τὸν παρακολούθησα καὶ τὸν κινηματογράφησα τὸ 1965 καὶ 1967 σταλμένος ἀπὸ τὸ Κέντρο Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὴν πρώτη περιγραφή καὶ φωτογράφιση τοῦ ἔθιμου στὴ νέα του πατρίδα ὀφείλομε στὴν Κατερίνα Κακούρη, ἡ ὁποία τὸ 1952 τὸ παρακολούθησε στὸ παραπάνω μακεδονοχώρι, ἔκαμε σχετικὴ ἀνακοίνωση στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ προχώρησε σὲ σύνδεση Ἀναστεναρίων καὶ Καλόγερου.

Σύμφωνα μὲ τὴ σημερινὴ παραλλαγή τοῦ ἔθιμου, παρὰ τίς κάποιες ἀλλὰ ἀσήμαντες διαφοροποιήσεις του κάθε χρόνο, τὸ πρωτὶ τῆς Τυρινῆς Δευτέρας σχηματίζεται λατρευτικὸς ὄμιλος, ποὺ τὸν ἀποτελοῦν ὁ *Καλόγερος*, ὁ *Βασιλῆς*, ἡ *Μπάμπω* καὶ τὰ *Καρναβάλια*, δευτερεύοντα πρόσωπα.

Στὴ γιορτὴ παίρνουν μέρος ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, γιατί ὅλοι τους εἶναι γεωργοὶ καὶ ὅλοι τους ἀποζοῦν ἀπὸ τὴ γῆ, κι ἂν τὸ ἔθιμο δὲν τελεστεῖ ἢ δὲν γίνει σωστά, πιστεύεται ὅτι θὰ πέσει ἀφορία τὴ χρονιά αὐτή.

Ὁ Καλόγερος στὸ Κωστῆ, σύμφωνα μὲ τὴν περιγραφή τοῦ Χουρμουζιάδη, ἦταν *ἀνὴρ ἐνδεδυμένος αἰγῶν ἢ προβάτων δέρματα, φέρων προσωπίδα καὶ περὶ τὸν τράχηλον κώδωνας*. Στὸν Ἅγιο Γεώργιο ἦταν δυὸ Καλόγεροι, ὅπως παραδίδει ὁ Βιζυηνός, ντυμένοι ἐπίσης μὲ δέρματα καὶ ζωσμένοι μὲ κουδούνια: *«Ὑψηλὸς ὀξυκόρυφος πῖλος ἐκ δορᾶς λύκου ἢ ἀλώπεκος μὲ μίαν ἢ δύο οὐράς τῶν ζώων τούτων, κρεμαμένας ἀπὸ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ τῆς κωνικῆς, νευρίδες ἢ δοραὶ δορκάδων, χαλαρῶς, ὑψηλὰ περὶ τοὺς ὤμους καὶ πρὸ τῶν στηθῶν αὐτῶν περιηρημέναι καὶ δασύτριχες τραγεῖαι. . . ἀποτελοῦσι τὰ οὐσιωδέστατα τῆς στολῆς ταύτης, τῆς ὁποίας ὁμως ἀπαραίτητον συμπλήρωμα εἶναι τὸ προσωπεῖον καὶ οἱ ἐρίβρομοι κώδωνες. Τὸ προσωπεῖον ἀποτελεῖται ἐκ δέρματος δορκάδος ἢ τράγου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κουρευμένου μὲν κατὰ τὸ ἄνω πρόσωπον καὶ τετρημένου κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ στόμα, ἀκουρευτὸν ὁμως κ' ἐν εἴδει μακροῦ πώγωνος μέχρι τοῦ μέσου στήθους κατιόντος. Κώδωνας ἐκλέγουσι τοὺς μᾶλλον ἠχηροὺς ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὀξυφώνους, ἐξαρτῶντες αὐτοὺς τὸν μὲν ἔμπροσθεν τὸν δ' ὀπισθεν διὰ δερματίνης περὶ τὴν ὄσφιν ζώνης, οὕτως ὥστε ἀνὰ πᾶν σκίρτημα ἢ κίνημα νὰ θορυβῶσιν ὡς οἶόν τε περισσότερον»*.

Σήμερα ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ δρώμενου διατηρεῖ ὀπωσδήποτε τὴ ζωομορφὴ μεταμφιέσή του, τὰ δέρματα ὁμως ἔχουν ὑποκαταστήσει παλαιοὶ εὐτελεῖς σάκοι (τσουβάλια) καὶ τὸ προσωπεῖο σχηματίζεται μ' ἓνα κατάλληλα κομμένο νεροκολόκυθο, ἢ καὶ μὲ μόνο τὸ μουντζούρωμα τοῦ προσώπου καὶ ὑψικόρυφο κάλυμμα τῆς κεφαλῆς πάλι ἀπὸ νεροκολόκυθο (εἰκ. 1). Στὴ μέση

ζώνεται κουδούνια, από τὰ ὁποῖα τὸ ἕνα προέχει καὶ ἔχει φαλλική σημασία.

Ὁ Βασιλὲς εἶναι ὁ δευτεραγωνιστὴς στὸ δρώμενο καὶ ντύνεται μὲ τὴν ἐπίσημη θρακικὴ ἔνδυμασία. Τὰ ρούχα του ὅλο τὸν ἄλλο χρόνο φυλάσσονται σὲ ὀρισμένη οἰκογένεια, πὺν διατηρεῖ κληρονομικὰ τὸ προνόμιο αὐτό. Σ' ὅλες τὶς γνωστὲς παραλλαγὲς τοῦ ἔθιμου ὁ δευτεραγωνιστὴς αὐτὸς ἐκλέγεται με-

Εἰκ. 1. Ὁ Καλόγερος μὲ μουντζουρωμένο πρόσωπο καὶ ὑψικόρυφο κάλυμμα κεφαλῆς (νεροκολόκυθο μὲ κόκκινες πιπεριές).

ταξὺ τῶν προυχόντων τοῦ χωριοῦ. Ἡ ὄλη του δράση συνδέεται μὲ εϋετηρικὰ ἀγωνίσματα, μὲ ἱερὴ σπορά, μὲ ἀποτρεπτικὰ σχήματα καὶ μὲ μαγικὴ αἰσχρολογία.

Συνοδὸς τοῦ δευτεραγωνιστῆ εἶναι ἕνα παιδὶ ντυμένο μὲ συνηθισμένη ἔνδυμασία. Κρατεῖ μιὰ μπουκάλα κρασί καὶ ἕνα ποτήρι καὶ κερνᾷ τοὺς νοικοκυραίους. Ἡ παρουσία τοῦ παιδιοῦ στὸ ἔθιμο ἔχει σημασία εϋετηρική, γνωστὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλὲς νεοελληνικὲς ἐκδηλώσεις.

Ἡ Μπάμπω εἶναι μορφή κωμική, ντυμένη μὲ παλιόρουχα. Στὰ χέρια

της κρατᾶ τὸ «παιδί» της, ἑφταμηνίτικο καὶ νόθο, ὅπως ἡ ἴδια λέγει, πότε πότε τὸ χαϊδεύει, πότε τὸ ταΐζει καὶ πότε τὸ ξυλοκοπᾶ.

Τὰ Καρναβάλια εἶναι ποικιλόμορφα μεταμφιεσμένα (εἰκ. 2) καὶ ὁ ρόλος τους περιορίζεται σὲ διάφορες κωμικὲς σκηνές.

Ἐκτὸς τῆς πρώτης μέχρι τὴν τελευταία στιγμή τῆς τελέσεως τοῦ ἐθίμου εἶναι ἀπαραίτητη ἡ παρουσία τῆς τρίχορδης θρακικῆς λύρας καὶ τοῦ νταβου-

Εἰκ. 2. Τὰ Καρναβάλια.

λιοῦ (εἰκ. 3), μεγάλου τυμπάνου πὸν θεωρεῖται ἱερό καὶ τὸ ὁποῖο —τουλάχιστο σήμερα— μόνο στὸν Καλόγερο καὶ στ' Ἀναστενάρια ἐπιτρέπεται νὰ ἤχῃσει.

Ἐκτὸς συγκροτηθεῖ ὁ ὄμιλος, ἀρχίζει ὁ ἀγερομός. Ἐπισκέπτονται ὅλα τὰ σπίτια τῶν ὁμοχωρίων, ἀδιακρίτως οἰκονομικῆς καταστάσεως ἢ κοινωνικῆς θέσεως.

Προπορεύεται ὁ Καλόγερος. Στὰ χέρια του κρατᾶ σὰ σκῆπτρο μιὰ σφουγγία, τὸ γνωστὸ βοηθητικὸ ἐργαλεῖο τοῦ σπιτικοῦ φούρνου. Τὴν βουτᾶ σὲ λασπόνερα καὶ καταβρέχει ὅσους συναντᾶ. Μὲ λασπόνερα ἐπίσης σχηματίζει στὸ μέτωπό τους τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ.

Σὲ κάθε σπίτι χοροπηδᾶ, χτυπᾶ ἐπιδεικτικὰ τὸ φαλλόμορφο κουδούνι του καὶ εὐχεται γιὰ καλοχρονιά, ἀφοῦ πρῶτα μὲ τὴ σφουγγία σχηματίζει σταυρὸ στὴν αὐλή. Ἡ νοικοκυρά, χωρὶς καθόλου νὰ ἐνοχλεῖται ἀπὸ τὴν τέτοια παρουσία τοῦ Καλόγερου, τὸν ραίνει μὲ πολυσπόρια, ἀπ' ὅλα τὰ γεωργικὰ εἶδη πὸν παράγει ὁ τόπος (εἰκ. 4). Τὰ καταχύσματα αὐτὰ μᾶς θυμίζουν μορφές

παλαιότατης γεωργικῆς μαγείας, ἀπ' τὶς ὁποῖες πῆγασε ἡ πανσπερμία τῆς ἀρχαιότητος ποὺ ἐνσωματώθηκε σὲ μυστήρια καὶ ἱερουργίες μεγάλων θεῶν.

Παράλληλα μὲ τὶς πιὸ πάνω ἐπισκέψεις τοῦ Καλόγερου γίνονται καὶ οἱ ἐπισκέψεις τῶν ἄλλων μελῶν τοῦ θιάσου. Γέλια καὶ φωνές, αὐτοσχεδιαζό-

Εἰκ. 3. Ὁ Καλόγερος (μάσκα καὶ κάλυμμα κεφαλῆς ἀπὸ νεροκολόκυθο) καὶ οἱ ὄργανοπαίκτης (θρακικὴ λύρα - νταβούλι).

μένα διαλογικὰ πειράγματα καὶ ἀστεῖσμοὶ χαρακτηρίζουν τὴ φάση αὐτὴ τοῦ ἔθιμου.

Ὁ ἀγερμὸς συνεχίζεται μὲ ὅμοιο τρόπο μέχρι τὶς πρῶτες ἀπογευματινὲς ὥρες, μέχρι νὰ ἐπισκεφτοῦν ὅλα τὰ σπίτια. Τὸ ἔθιμο στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι ἀπαραβάτο. Ὅπως σημειώνει ὁ Βιζυηνὸς «*ἡ ἐμφάνισις τῶν Καλόγερων τόσον ὀχληρὰ καὶ σκανδαλώδης ἐν τῇ αὐλῇ ἐνὸς ἐκάστου, περιμένεται ὁμως καὶ προσδοκᾶται μετὰ ἱεροῦ τινὸς ἐνδιαφέροντος ὑφ' ἀπάντων διὰ τὴν καλοχροινιά· δικαίως δὲ θὰ παρεπονείτο χωρικός τις πρὸ τῆς κοινότητος, ἐὰν οἱ Καλόγεροι δὲν ἤρχοντο νὰ χορεύσουν εἰς τὸ σπίτι του*».

Μετὰ τὸν ἀγερμὸ θίασος καὶ θεατὲς μαζεύονται στὴν πλατεία, τὸ κέν-

τρο κάθε ομαδικής έκδηλώσεως τοῦ χωριοῦ. Προηγουμένως, ἂν ὁ καιρὸς δὲν εἶναι βροχερὸς ἢ ἂν δὲν ἔχει βρέξει τὴν ἡμέρα ποῦ πέρασε, κορίτσια καταβρέχουν μὲ πολὺ νερὸ τὸν γύρω χώρο. Πρέπει, ὅπως λέγουν, νὰ ὑπάρχει πολλή λάσπη, γιὰ νὰ μπορέσουν ὅλοι νὰ κάμουν τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ στὰ μέτωπά τους καὶ νὰ λασπωθοῦν στὸ τέλος τοῦ πανηγυριοῦ, «γιὰ τὸ καλό».

Εἰκ. 4. Ὁ Καλόγερος χτυπᾷ τὸ φαλλόμορφο κουδούνη του καὶ ἡ νοικοκυρὰ τὸν ραίνει μὲ πολυσπόρια.

Ἐδῶ παρατηροῦμε ὅτι τὸ πότισμα τῆς γῆς εἶναι οἰκουμενικὰ γνώριμη ἱεροπραξία καὶ συνδέεται μὲ δρώμενα κυρίως εὐετηρικά. Χῶμα καὶ νερὸ φέρνουν καρποφορία, γι' αὐτὸ καὶ ὁ λασπωμένος τῆ γιορταστικῆ αὐτῆν ἡμέρα θὰ εἶναι ὅλο τὸ χρόνο εὐτυχισμένος.

Φέρνουν τώρα μιὰ δίτροχη ἄμαξα. Πάνω σ' αὐτὴ κάθεται ὁ Βασιλὲς καὶ προσπαθοῦν ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά μὲ χοντρά σχοινιά παλικάρια τοῦ χωριοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔγγαμοι νὰ τὴν τραβήξουν πρὸς τὸ μέρος τους (εἰκ. 5). Τὸ

ἀγώνισμα θὰ λήξει μὲ νίκη τῶν νέων, νίκη ποὺ προοιωνίζει καὶ τὴν ἀγαθὴν τύχη τῆς χρονιάς.

Ἡ διελκυστίνδα αὐτὴ εἶναι σημαντικό στοιχεῖο στὴν τελετὴ. Τὰ εὐετηρικά ἀγώνισματα ἔχουν πανάρχαιη καταγωγή. Πολλὰ ἔχουν τὴν ἀρχὴ τους σὲ μαγικὲς τελετές, ὅταν δὲ ἡ παλαιὴ σοβαρὴ ἔννοιά τους λησμονήθηκε, ἐξακολούθησαν νὰ γίνονται ἀπλῶς γιὰ τὴ διασκέδαση ποὺ πρόσφερε τὸ θέαμα.

Ἀρχίζει μετὰ ἡ κύρια φάση τοῦ ἔθιμου. Ἡ ὁμάδα τῶν νικητῶν φέρνει ἓνα ἄροτρο καὶ στὸ ζυγὸ του ζεύονται παλικάρια ποὺ κινοῦνται ἀδέξια στὸ ζυγὸ, σὰ δαμαλάκια ἄπειρα ἀκόμα. Πολλὲς φορὲς πέφτουν καταγῆς, ὁ ζευγολάτης ὅμως παίρνει χῶμα ἀπὸ μέρος ποὺ βρίσκονται γυναῖκες, τὸ ρίχνει στοὺς νέους καὶ αὐτοὶ σηκώνονται καὶ συνεχίζουν τὸ ἱερὸ ὄργωμα. Φανερὸς ἐδῶ ὁ συμβολισμὸς : ἐπαφὴ μὲ τὴ μητέρα Γῆ, ἱεροτελεστία πανάρχαιη στὴ γονιμικὴ μαγεία.

Τὸ ἄροτρο κατευθύνει ὁ Καλόγερος (εἰκ. 6). Ἐγκαταλείποντας τὶς ἀστείότητες τοῦ ἀγεροῦ, ἐκτελεῖ μὲ σοβαρότητα τοὺς ἱεροὺς ἀρότους. Ἀκολουθεῖ σπορὰ ἀπὸ τὸν ἴδιο, τὸ Βασιλὲ καὶ ἓνα ζευγολάτη. Κάθε φορὰ ποὺ θὰ ρίξουν στὴ γῆ τὸ σπόρο λέγουν καὶ μιὰ εὐχὴ, ποὺ τὸ συγκεντρωμένο πλῆθος ἐπαναλαμβάνει μὲ βοή. Τυποποιημένες οἱ εὐχὲς ἀναμιγνύονται πολλὲς φορὲς καὶ μ' ἄσεμνους λόγους, χωρὶς ὅμως νὰ διαταράσσεται ἡ ἱερότητα τῆς στιγμῆς.

Βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ πανάρχαιη ἱεροπραξία. Σπορὰ καὶ ἀροτρίαση ἀντιπροσωπεύουν βασικὰ ἔργα βιοπορισμοῦ καὶ τὰ ἔργα τοῦ κύκλου αὐτοῦ καθὼς καὶ τὰ ἐργαλεῖα του καλύφτηκαν προαιώνια μὲ τὸν πέπλο τοῦ θρύλου καὶ τῆς ἱερότητας.

«*Ἡ τελευταία τοῦ δράματος τούτου τελετὴ—γράφει ὁ Βιζυηνὸς— ἔχει τὸν ἐπιβλητικὸν χαρακτῆρα ἀληθῶς ἱερᾶς θρησκευτικῆς πράξεως. Οὐδὲν σατυρίζεται κατ' αὐτὴν, οὐδὲν λέγεται...». Καὶ συνεχίζει : «...τὸ παράδοξον ἐκεῖνο ζεῦγος τῶν Καλογέρων μὲ τοὺς πηχναίους ἐξ ἄλωπεκῆς πίλους, μὲ τὰ Διονυσιακὰ προσωπεῖα καὶ τὰς νευρίδας ἐπὶ τῶν ὄμων, μὲ τὰς σατυρικὰς περὶ τὰ σκέλη τραγείας καὶ τοὺς κώδωνας περὶ τὴν ὄσφιν κάμπτονται πρὸς τὰ ἔμπροσ, κλίνοντες τὸν ἀχένα, καὶ σέρονσι τὸ ἄροτρον, ὠθοῦντες τὸν ζυγὸν διὰ τοῦ λασίου αὐτῶν στήθους. Ἦδη τὸ ὄννιον σχίζει μετὰ μυστηριώδους τριγμοῦ καὶ ἀδλακώνει τὰ χλοάζοντα τῆς γῆς στέρα. Ἱερὰ φρικίασις διατρέχει τὰ νεῦρα τῶν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ μόνον ἀπὸ τῆς γῆς ἀποζώντων ἐκεῖνων Ἑλλήνων. Τὰ ὄμματα τῶν γερόντων καὶ τὰ ἰδικά μου πληροῦνται δακρύων».*

Τὴν ἀροτρίαση καὶ τὴ σπορὰ ἀκολουθεῖ ὁ θάνατος τοῦ πρωταγωνιστῆ : στὸν Καλόγερο προσφέρονται τρεῖς μπουκιὲς φαγητὸ —προβάλλει ἡ ἱερότητα τοῦ ἀριθμοῦ τρία—καὶ μετὰ τὸν ρίχνουν κάτω, ὡς νὰ τὸν σκοτώνουν. Ἐκεῖνος προσποιεῖται τὸ νεκρὸ, τὰ παλικάρια τὸν σέρονουν καὶ μὲ τὸ σῶμα του σβαρνίζει τὸ μέρος, ποὺ πρὶν ἀπὸ λίγο ὀργώθηκε καὶ σπάρθηκε. Τὸ πνεῦμα τῆς

Είκ. 5. Ἡ διελευστίνδα.

Είκ. 6. Τὸ ἱερό ὄργωμα.

βλαστήσεως καὶ τῆς εὐφορίας, πού ἀντιπροσωπεύει ὁ Καλόγερος, πρέπει νὰ μείνει στὴ μητέρα Γῆ.

Τὰ παλικάρια τώρα σηκώνουν τὸν Καλόγερο. Κατευθύνονται σὲ μιὰ διπλανὴ δεξαμενὴ νεροῦ. Μόλις ὁ Καλόγερος βρεθεῖ σ' ἐπαφὴ μὲ τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο, ζωντανεύει. Τὸ θάνατο διαδέχεται ἡ ζωὴ. Ἡ καρποφορία θὰ ρθεῖ καὶ πάλι μὲ τὴν ἀνοιξή. Ὅλα τελέστηκαν καλά. Ἡ καλοχρονιά εἶναι σίγουρη.

Τὸ δρώμενο τελειώνει μὲ κυκλικὸ χορὸ πάνω στὴ σπαρμένη γῆ. Τὴν ἐπόμενὴ μέρα ὅλοι θὰ ξαναγυρίσουν στὶς συνηθισμένες τους γεωργικὲς δουλειές, μὲ τὴ συνείδηση ἡσυχῆ, γιατί γιὰ μιὰν ἀκόμα φορὰ ξεπλήρωσαν στὸ ἀκέραιο τὸ χρέος τους.

Τὸ θρακικὸ αὐτὸ ἀποκριάτικο ἔθιμο δὲν εἶχε παντοῦ τὴν ἴδια δραματικὴ ἀνάπτυξη. Σὲ μερικὰ ὅμως μέρη ὀρισμένα στοιχεῖα τοῦ δρώμενου καθιστοῦσαν ἀκόμα περισσότερο φανερὸ τὸν εὐετηρικό σκοπὸ του. Ὁ πρωταγωνιστὴς π. χ. ἐπισκεπτόταν τὰ σπίτια τῶν ὁμοχωρίων του ἐπάνω σὲ δίτροχη ἄμαξα, ἔχοντας στὰ πόδια του μιὰ μεγάλη πίτα ἐπιχρισμένη μὲ ἄβγά, μὲ πολλοὺς καρπούς καὶ γλυκίσματα γύρω, σύμβολα ὅλα γονιμότητος καὶ εὐτυχίας.

Ἐξω ἀπὸ τὴ Θράκη τὸ ἔθιμο τῶν Καλόγερων ἐμφανίζεται μὲ ἀτελὴ μορφή ἢ ἔχει πάρει χαρακτῆρα εὐτράπελο, π. χ. ἄνδρες μεταμφιεσμένοι ζεύονται σὲ ζυγὸ, σπέρνουν ὅμως ἀλάτι.

Ὅπως πολλὰς φορὰς ἔχει παρατηρηθεῖ, ὁ ἐθιμικός αὐτὸς κύκλος τῆς Ἀποκριᾶς καθὼς καὶ ὁ ἀνάλογος τοῦ Δωδεκάμερου καὶ ἄλλων περιστάσεων ἔχει τὴν καταγωγή του σὲ πανάρχαιες εὐετηρικὲς τελετές, σὲ τελετές δηλαδή πού εἶχαν ὡς σκοπὸ τὴν καλοχρονιά. Εἶναι ἐνέργειες τῶν πρωτογόνων, πού ζητοῦσαν μὲ τρόπους ὁμοιοπαθητικῆς μαγείας νὰ ἐπενεργήσουν στὴ βλάστηση τῶν ἀγρῶν τους καὶ νὰ ἐνισχύσουν τὴ δύναμη πού γονιμοποιεῖ τὴ γῆ, προτοῦ ἀκόμα στὴ φαντασία τους ἡ δύναμη αὐτὴ ἔξατομικευτεῖ καὶ γίνῃ Διόνυσος ἢ κάποιος ἄλλος θεὸς τῆς βλαστήσεως. Σὲ ὅλα αὐτὰ τὰ δρώμενα βρίσκεται ἡ πανάρχαιη πίστη στὸν ἐνιαυτὸ δαίμονα, στὴ βλάστηση πού κάθε χρόνο πεθαίνει ἀλλὰ καὶ κάθε χρόνο ἀναγεννᾶται. Τὸ ὅτι σήμερα προβάλλει ἔντονα τὸ εὐθύμο στοιχεῖο καὶ ἡ παρωδία χρωματίζει καὶ τροποποιεῖ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτά, δὲν πρέπει νὰ ξενίζει. Γιατὶ ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα τοῦτα κράτησαν μέσα στοὺς αἰῶνες ἀγαπητὲς καὶ ἀκέραιες τίς λαϊκὲς γιορτὲς τῆς καλοχρονιάς.

Ἀπὸ καθαρὴ θεατρολογικὴ σκοπιὰ, ὁ Καλόγερος περικλείει ἐμβρυακὴ μὲν, ἀλλὰ γνήσια θεατρικότητα. Πρῶτα-πρῶτα, ἡ σύνθεσις τοῦ θιάσου δὲν εἶναι τυχαία. Ἐπειτα ὁ μῦθος παρουσιάζει ἐξέλιξη ἀπὸ ἐπεισόδιο σὲ ἐπεισόδιο καὶ σχετικὴ ἀλληλουχία, πού ἦταν περισσότερο φανερὴ στοὺς Καλόγερους τῆς Βιζύης. Ἐκεῖ δηλαδή τὸ θάνατο τοῦ πρωταγωνιστῆ ἀκολουθοῦσε νεκρικός θρῆνος, μίμημα προαιώνιο πού ἀνοιξε τὸ δρόμο στὴ συνειδητὴ δραματοποίηση τοῦ τραγικοῦ στοιχείου. Ἐξᾶλλου τὸ τραγικὸ στοιχεῖο εἶναι ὀλοφά-

νέρο στο φόνο του πρωταγωνιστή, ενώ οι ομαδικές επικλήσεις - έπωδες και οι άλλες έκδηλώσεις των τελεστών για την εξασφάλιση της καλοχρονιάς συγκροτούν μιὰ κάποια μορφή χορικής ποιήσεως.

Ἡ ζωομορφική πάλι μεταμφίση του πρωταγωνιστή ἢ τῶν πρωταγωνιστῶν Καλόγερων ἔχει βέβαια μαγικό περιεχόμενο, παρουσιάζει ὅμως καὶ σκηνική χρησιμότητα. Τὸ ὑψικόρυφο π.χ. κάλυμμα τῆς κεφαλῆς πετυχαίνει τὴν προβολὴ τοῦ μίμου στὸν ὑπαίθριο σκηνικὸ χῶρο, πὸν ἀπαιτεῖ ὀγκώδη ἐμφάνιση. Ἀκόμα ἡ σκηνικὴ σκευὴ τοῦ δρώμενου μὲ τὴν ἄμαξα κλπ. ἀποτελεῖ ὀλόκληρο θεατρικὸ ἐργαστήρι. Λίγο - πολὺ δηλαδή, ὅλες οἱ φάσεις τοῦ ἐθίμου περικλείουν θεατρικὸ σπέρμα.

Ἄν τέλος λάβουμε ὑπόψη ὅτι ὁ χῶρος τῆς Θράκης ὑπῆρξε ἡ ἀρχικὴ κοιτίδα τῆς Διονυσιακῆς λατρείας, ἀπ' ὅπου μεταδόθηκε καὶ στὸν ἄλλο ἑλλαδικὸ χῶρο, μποροῦμε ἀπὸ τὶς παραπάνω ἀποκριάτικες παραστάσεις νὰ ἐννοήσουμε ποιά θὰ ἦταν ἡ ἀρχικὴ φάση τῆς λατρείας αὐτῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία, ὅπως εἶναι γνωστὸ, γεννήθηκε τὸ ἀρχαῖο δράμα. Χαρακτηριστικά, ὁ Ν. Γ. Πολίτης τονίζει ὅτι οἱ Καλόγεροι τῆς Θράκης μᾶς διδάσκουν *«τίς ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἐννοια διονυσιακῶν τινῶν ἑορτῶν πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῆς τελειώσεως τῶν δραματικῶν ἀγόνων ἐν Ἀθήναις»*, ὁ δὲ Μ. Nilsson, ὁ ἐπιφανὴς Σουηδὸς θρησκευολόγος, πιστεύει ὅτι *«τὸ ἀγροτικὸ δρώμενο χωριῶν τῆς Βιζύης μᾶς δίδει εἰκόνα τῶν ἀρχαίων διονυσιακῶν τελετῶν περισσότερο ἀπὸ τὰ γραφτὰ καὶ ἀπὸ τὰ μνημειακὰ ντοκουμέντα πὸν μᾶς διασώθηκαν»*.

BIBLIOΓΡΑΦΙΑ

- Αἰκατερινίδης Γ. Ν., Ἐκθεσις λαογραφικῆς ἀποστολῆς εἰς ν. Σερρών. Ἐπετηρὶς Κέντρου Λαογραφίας 20—21 (1967—68), σ. 328—30.
- Βιζυηνός Γ. Μ., Οἱ Καλόγεροι καὶ ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου ἐν Θράκη. Ἐβδομάς Ε' (1888), ἀρ. 32—35· ἐπιτομὴ στὴ Θρακικὴ Ἐπετηρίδα 1 (1897), σ. 102—27.
- Dawkins R. M., The Modern Carnival in Thrace and the Cult of Dionysus. The Journal of Hellenic Studies 26 (1906), σ. 191—206.
- Κακούρη Κατερίνα, Διονυσιακά. Ἐκ τῆς σημερινῆς λαϊκῆς λατρείας τῶν Θρακῶν. Ἀθήναι 1963, σ. 31 κέ.
- Προϊστορία τοῦ Θεάτρου. Ἀθήνα 1974, σ. 139—48.
- Θρακικὰ δρώμενα στὴν ὕστατη ὥρα. Πρακτικὰ Β' Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικοῦ Χώρου. Θεσσαλονίκη 1976, σ. 113—26.
- Μέγας Γ. Α., Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας. Ἀθήναι 1956, σ. 96—107.
- Ἀναστενάρια καὶ ἔθιμα τῆς Τυρινῆς Δευτέρας... Λαογραφία 19 (1960), σ. 525—33.

- Παπαχριστοδούλου Π., Τ' Ἀναστενάρια, οἱ Καλόγεροι, Σείμνηδες κ' οἱ Πιτεράδες... Ἀρχ. Θρακ. Θησ. (Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ) 15 (1948—49), σ. 333—48.
- Ρωμαῖος Κ. Α., Λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 11 (1944—45), σ. 80—104.
- Χουρμουζιάδης Ἀ., Περὶ τῶν Ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων ἔθιμων καὶ προλήψεων. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873, σ. 22—23 (ἀνατύπωση στὸ Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 26, 1961, σ. 161).

SUMMARY

«Kalogeros». A custom of Thrace ensuring prosperity
in the coming year

by *George Aikaterinidis, Ph. D.*

One of the most characteristic «dromenon»¹ of Greece today is the «Kalogeros»², a custom of Thrace which is performed on «Cheese Monday»³ to ensure prosperity in the coming year. Since the last century this custom has been regarded as part of the Dionysos cult, whose survival is now found in Thrace.

According to the custom, which is now performed in Haghia Helene (St. Helen's), a village near Serres (East Macedonia), on Cheese Monday by the Thracians settled there, a ritual takes place with the «Kalogeros» as chief character. He is a man disguised in old clothes, with a mask and a belt with hanging bells around his waist.

This company with the «Kalogeros» as chief character goes around to all the houses of the village accompanied by local musicians. A traditional ceremony is held with much joking and wishing a good year and happiness to all people.

Other aspects of this «dromenon» such as combats between the younger and elderly people, the holy plowing and sowing are

---

1. δρώμενον (dromenon, plur. dromena): summarily termed as the dramatised praxis and magic-religious ceremony.

2. The name «Kalogeros» (Καλόγερος, καλὸς + γέρος=good old man) is not related to the idea of the christian monk.

3. In the Orthodox Church the last Monday in the pre-lenten period of Easter.

performed. The custom ends with the fictitious killing and resurrection of the «Kalogeros».

This «dromenon» refers to ancient rites looking forward to a good year (καλοχρονιά). These rites seem to have taken place at a very early time, before the power which brings fertility to earth was named Dionysos or some other name.

This Thracian dromenon is an elementary dramatic performance to keep away the evil spirits and to ensure prosperity. It is a great help, perhaps more than the written documents, for the understanding of the first stage of the Dionysos cult from which ancient drama is derived.